

Stanley I. Greenspan
Jacqueline Salmon

POLITICA LOCULUI DE JOACĂ:

CUM SĂ ÎNȚELEGI VIAȚA EMOȚIONALĂ
A COPILULUI TĂU

Traducere din limba engleză:
WALTER FOTESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefață	7
Capitolul 1. Anii de școală primară	11
Capitolul 2. Agresivitate, competiție și rivalitate	45
Capitolul 3. Respectul de sine și relațiile cu semenii	101
Capitolul 4. Adevăratul alfabet	135
Capitolul 5. Dificultăți de învățare	199
Capitolul 6. Echilibrul dintre fantezie și realitate	257
Capitolul 7. Sexualitate și pubertate	301
Capitolul 8. Cinci principii ale unei educații parentale sănătoase	355
Cuvânt de încheiere:	
Reperete emoționale ale anilor de școală primară	392

PREFAȚĂ

Cu câțiva ani în urmă, am făcut o călătorie cu avionul împreună cu fiul meu Jake, pe atunci în vârstă de 7 ani. El s-a urcat fără teamă în avion, legându-și cu mândrie rucsacul de pânză groasă, plin ochi, purtând însemnul echipei Washington Redskins. Odată urcați în avion, la sugestia lui, am jucat câteva partide de UNO. Jake a fost un competitor aprig și m-a bătut vesel, de două ori. Apoi, tot mai plictisit, a deschis fermoarul rucsacului. M-am uitat la el, așteptându-mă să scoată o minge de fotbal sau vreun alt joc. În schimb, scotocind adânc printre lucrurile sale, Jake, cu ochi somnoroși, a scos jucăria lui favorită, o balenă de pluș, m-a cuprins cu brațele și a adormit.

Momentul acesta împreună cu Jake a sintetizat pentru mine cele două realități simultane ale copiilor de vârstă școlară: apetitul pentru competiție și independență și permanenta și enorma lor nevoie de siguranță, apropiere și iubire.

Politica locului de joacă este rezultatul multor ani de cercetări și investigații clinice privind dezvoltarea emoțională a copiilor. Este rezultatul a două cărți anterioare pe care le-am scris – *Primele sentimente* și *Parteneriatul esențial* –, în care explorez lumea emoțională a copiilor mici și a preșcolarilor și expun o hartă a dezvoltării lor. În *Politica locului de joacă*, extind această hartă emoțională la copiii cu vârste între 5 și 12 ani – perioada școlii primare.

Anii de școală primară reprezintă o etapă critică în dezvoltarea psihologică. Din mici minuni intens emoționale, iubitoare, fermecătoare, încăpățănate, jucăușe și creative, apte să dea cu ușurință frâu liber fanteziilor și sentimentelor în curs de formare, copiii se transformă în ființe mai logice, capabile să raționeze, să învețe și să-și controleze impulsurile. Ei părăsesc limitele familiei și se avântă în lumea largă. Încep să interiorizeze simțul moralității și să-și formeze conștiința. Învăță să se identifice afectiv cu alții. Învăță cum să-și facă prieteni și să facă față complexității grupului semenilor, să-și asculte profesorii, să stea liniștiți, să-și facă planuri de viitor.

Dar pentru părinți acestea sunt generalități. Avem nevoie de lucruri concrete. Cum ne putem îndruma copiii spre oportunități, departe de capcane și dincolo de inevitabilele dificultăți ale anilor de școală primară? Cum putem să-i ajutăm cel mai bine să folosească anii aceștia ca să deprindă și să stăpânească noi lecții emoționale, pregătindu-i, totodată, pentru impetuositatea adolescenței și provocările maturității? Cum îi putem ajuta să treacă prin exigențele școlii și prin lumea adesea crudă a „politicii terenului de joacă”, atunci când prietenii capătă o importanță absolută? Ce putem face dacă un copil pare să reacționeze la stresul vârstei școlare cu agresivitate sau cu introvertire? Dar dacă se apropie pubertatea, iar un copil (sau un părinte) este speriat sau nepregătit?

Sfatul care li se dă îndeobște părinților este să ofere iubire, sprijin și un exemplu bun și să sperie la ce este mai bun. *Politica locului de joacă* este concepută pentru a oferi părinților informații mai concrete ca să-i înțeleagă și să-i ajute pe copii în fiecare etapă din această perioadă critică a vieții lor. Am descris și vom explora trei etape prin care trec copiii, de la vârsta de aproximativ 5 ani și până la 12 ani, în timp ce se desprind treptat de dependența emoțională de familie și se deschid spre lume: „Lumea este a mea”, când lumea copiilor este centrată pe ei înșiși, pe fantezia lor bogată și pe familie; „Lumea înseamnă ceilalți copii”, când predomină politica locului de joacă; și „Lumea din mine”, când copiii încep să-și dezvolte un sentiment lăuntric mai puternic legat de identitatea personală.

Vom examina mai îndeaproape provocările majore cu care se confruntă părinții copiilor de școală primară. Cititorii pot urmări cum părinții își soluționează dificultățile folosind cinci principii pe care le voi prezenta în detaliu.

Majoritatea sfaturilor obișnuite adresate părinților par prea limitate. Bobby nu își poate face prieteni, și de aceea trebuie să se alăture unor echipe sau activități de grup; Gina este prea agresivă și de aceea părinții trebuie să-i impună limite și să nu mai fie exagerat de protectori; sau Raj joacă prea mult jocuri Nintendo, și de aceea are nevoie de activități atractive care să-i ocupe timpul. Și așa mai departe. Dar aceste probleme sunt rareori încadrate într-un context mai larg. Deseori, acestea sunt expresia superficială a unui proces evolutiv mai profund. La fel ca în proverbiala poveste cu cei trei orbi

care examinează un elefant, ghidurile de parentaj fac diverse observații perfect riguroase, dar nu izbutesc să recunoască situația în întregul ei.

Trebuie să privim dintr-o perspectivă mai largă problemele copiilor noștri și să le privim mai degrabă ca pe niște oportunități – o modalitate de a explora și înțelege toate fațetele dezvoltării lor. Dacă reușim să înțelegem procesul de dezvoltare subiacent, putem percepe strădaniile copilului ca fiind semne ale efortului de a crește, nu probleme cronice sau încercări de a-i enerva pe adulți.

Cele cinci principii (sau cei cinci pași), conturate în capitolele 1 și 8 și ilustrate în toată cartea, folosesc experiențele obișnuite, de zi cu zi, care au loc (sau care ar trebui să aibă loc) în familie și le pun în slujba dezvoltării copilului. Ideea centrală din spatele acestor principii este că evenimentele zilnice, de rutină, deja prezente în majoritatea familiilor, au un enorm potențial de a-i ajuta pe copii să se dezvolte emoțional și să facă față provocărilor și schimbărilor. Cu alte cuvinte, ai deja abilitățile necesare pentru a-ți ajuta copilul. Cheia este să știi cum să le folosești.

CAPITOLUL I

ANII DE ȘCOALĂ PRIMARĂ

Copiii nu cresc în lumea care le-a modelat părinții. Când noi eram copii, Lucy și Ricky aveau paturi separate. Bikinii lui Goldie Hawn¹ erau cel mai deșănțat lucru pe care îl puteam vedea la televizor, iar imaginile fugitive cu nudiști dansând la Woodstock erau cele mai colorate imagini permise la știrile de seară. Ne rugam mamele să ne cumpere teniși Beatles. L-am urmărit pe Neil Armstrong pășind pe Lună, iar părinții noștri polemizau pe tema mișcării de emancipare a femeilor.

Copiii noștri vin de la școală și își sună părinții la birou, ca să-i anunțe că au sosit. Jumătate dintre ei vor crește cu părinți divorțați, mulți cu frați vitregi, surori vitrege, bunici vitregi. Deși încearcă să imite cinismul relaxat al lui Bart Simpson („Nu te ambala, omule!”), ei speră să salveze lumea reciclând cutii pentru lapte și caserole din polistiren expandat. Videoul și televizorul aduc în camerele lor sexul, războaiele drogurilor, cocaina și crima.

Provocările cu care se confruntă copiii noștri – în prezent și în viitor – sunt atât de dificile, încât sarcina noastră pare imposibilă. Dar fiecare generație a trebuit să facă față unor provocări aparent la fel de insurmontabile cu privire la educarea copiilor. Fiecare generație își vrea copiii înțelepți, sănătoși, înzestrați cu o judecată bună și cu valori corecte, într-o lume care pare ostilă acestor calități. Mai mult decât atât: deși noi, ca părinți, vedem pericolele care îi amenință pe copiii noștri în prezent, nu putem

¹ Goldie Jeanne Hawn (n. 1945), actriță, regizoare și cântăreață americană. (N. tr.)

să prevedem provocările cărora ei vor trebui să le facă față ca adulți în secolul următor. Așadar, cum îi putem pregăti pe copiii noștri? La întrebarea aceasta se poate răspunde numai cunoscându-le foarte bine structura interioară. Dacă ne cunoaștem copiii, putem să-i ajutăm să-și dezvolte caracterul și personalitatea, să-i pregătim să devină adolescenți sănătoși și flexibili, iar apoi adulți capabili să facă față tuturor obstacolelor pe care viața și societatea le vor ridica în calea lor.

De-a lungul anilor, am elaborat un fel de hartă a dezvoltării sănătoase și mature a personalității, care prezintă experiențele fundamentale – reperele emoționale esențiale – pe care copiii trebuie să le parcurgă. Aceasta presupune mai mult decât măsuri care atestă gradul lor de dezvoltare, precum comportamentul, dezvoltarea fizică sau felul în care copiii tind să privească tipurile de experiențe – reperele emoționale – de care au nevoie în fiecare stadiu al vieții ca să evolueze emoțional. De exemplu, copiii trebuie să învețe de timpuriu să se apropie cu căldură și plăcere de alți oameni. Odată ce pot face acest lucru, ei sunt capabili să învețe să comunice – la început, prin limbajul corpului, expresii ale feței și gesturi. Pe urmă, după ce ajung să poată comunica, ei sunt capabili să învețe cum să folosească noțiuni ca să-și reprezinte dorințele și emoțiile și să comunice ce vor sau ce simt. În cele din urmă, ei învață să facă conexiuni între aceste noțiuni și emoții, încât pot începe să-și dezvolte o conștiință de sine mai bine organizată, de-a lungul școlii primare. Fiecare etapă se construiește pe cea precedentă.

Etapale acestea le voi detalia mai târziu în capitolul de față, și despre ele voi vorbi pe tot parcursul cărții. Ce vreau să transmit aici este că, în fiecare etapă, copiii deprind abilitățile de bază care le permit să evolueze către etapa următoare. Capacitatea lor de a gândi, raționa și simți devine tot mai sofisticată, pe măsură ce ei trec de aceste repere-cheie emoționale. Așa cum vom vedea în cartea de față, odată depășite reperele, acestea îi vor însoți pe copii tot restul vieții. Vi le puteți imagina ca pe fundamentul pe

care copiii își construiesc identitatea personală și cele mai importante aptitudini. Dacă, din indiferent ce motiv, fundația aceasta este șubredă – dacă reperatele nu sunt atinse –, efectele pot fi resimțite pe toată durata vieții copilului, și chiar în viața adultă. De exemplu, dacă Rodney, în vârstă de 8 ani, nu a învățat să se apropie de oameni cu căldură și încredere, îi va fi greu să fie atent la ce spun părinții și profesorii. Poate avea probleme de comportament, poate fi diagnosticat cu probleme de învățare sau se poate închide în sine. Părinții și educatorii trebuie să fie conștienți nu numai de provocările cu care se confruntă un copil la o anumită vârstă, ci și de reperatele anterioare care ar fi trebuit atinse, așa încât să-l poată ajuta pe copilul care trebuie să recupereze. Din fericire, nu este niciodată prea târziu să ajuți un copil să atingă aceste reperate emoționale, și pe tot parcursul cărții voi discuta cum se poate face acest lucru.

Acest capitol introductiv trasează harta interioară a copilului și explică reperatele emoționale esențiale. Există trei etape distincte prin care trece copilul în perioada școlii primare și care se bazează pe stadiile timpurii ale copilăriei și anilor preșcolari. Pentru început, mă concentrez asupra acestor etape, iar mai târziu în acest capitol voi reveni pentru a examina aptitudinile emoționale necesare copiilor în anii școlii primare.

„LUMEA ESTE A MEA”

Primul stadiu din perioada școlii primare are la bază abilitatea de a se asocia cu alte persoane, de a comunica, de a-și închipui și gândi. Stadiul acesta, „lumea este a mea”, care se desfășoară în general de la 4 ani și jumătate până la aproximativ 7 ani, joacă un rol foarte important în viața unui copil. Eu cred că în acest stadiu este generată o mare parte din creativitatea viitoare, deoarece la vârsta aceasta copiii dobândesc o mare parte din înzestrarea lor, din capacitatea de a visa și din îndrăzneală. Pentru copiii aflați în acest stadiu, totul este încă posibil – există

un sentiment al măreției și omnipotenței. Ei sunt curioși în privința vieții, au o expresivitate cutezătoare („Eu sunt cel mai bun!”) și un sentiment profund de uimire în fața lumii. Băiețelii își pot imagina că sunt Superman, o Țestoasă Ninja, Super Mario sau Batman, în timp ce fetițele se văd în chip de Cenușăreasă, Cat Woman, Barbie sau Beauty – sau, bineînțeles, tot o Țestoasă Ninja ori Super Mario.

Micuța Rachel, de exemplu, poate să transforme terenul de joacă în oceanul ei personal, unde Tăticul este Regele Triton, iar păpușa ei este Flounder.

— Rege Triton, stai acolo! poruncește ea. Tu trebuie să stai de pază, ca să nu vină pirații!

Sau Harold se apropie de o păpușă-clovn mare, din lada cu jucării, și începe să boxeze cu ea, anunțând:

— Pot să bat pe oricine. Eu sunt Superman!

Nu toți copiii își dramatizează sentimentele atât de fățiș. Unii preferă să dirijeze spectacolul într-un mod calm și tăcut sau cu o abordare timidă și subtilă. Ei pot concepe scenarii elaborate și produce picturi și desene remarcabile, pline de viață.

În stadiul acesta însă, majoritatea copiilor se plasează, ostentativ, în mijlocul scenei. Ei vor ca totul să fie amuzant, palpitant și plăcut. Sunt dispuși să lucreze, atât timp cât munca lor este distractivă și pasionantă. Drept urmare, unele aspecte mai banale ale școlii – literele și socotitul – li se vor părea destul de plictisitoare. Unii copii, mai ales cei cu aptitudini mai avansate, vor îndrăgi chiar și lumea aparent dificilă a învățaturii. Un factor-cheie este cât de greu îi vine unui copil să învețe.

Coordonarea motrice se îmbunătățește la vârsta aceasta. De exemplu, acum copiii sunt capabili să arunce și să lovească mai precis, sau să țopăie și să sară. Îmbunătățirea coordonării motrice de finețe înseamnă că ei pot să-și lege șireturile de la pantofi, să învețe să scrie literele și să deseneze forme geometrice: pătrate, triunghiuri și romburi. În paralel cu aceste aptitudini, ei

încep să înțeleagă lumea lor în noi moduri. De exemplu, pot alinia formele în funcție de lungimea acestora și pot începe să distingă gradații ale intensității sentimentelor lor, de pildă: „Sunt puțin supărat, cam supărat sau foarte supărat?”

După cum probabil știți deja, stadiul acesta este numit de regulă „oedipian”: s-a sugerat că băieții au fantezii sexuale despre mama lor, fetele, despre tatăl lor, iar copiii dezvoltă rivalități puternice față de părintele de sex opus, rivalități care coexistă cu sentimentele de iubire. Mai puțin știut este că etapa aceasta inaugurează un nou tip de relație: cea triunghiulară. Mama și tatăl nu se mai substituie cu ușurință, ca atunci când copilul era mai mic și obiectivele de bază erau siguranța și încrederea. Prin urmare, relația copilului cu părinții săi capătă aspectul dramatic al unei telenovele. Copilul își imaginează fel de fel de rivalități, triumphiuri și intrigă. Fiul dumneavoastră poate începe să se poarte mai competitiv și să fie mai arțăgos cu tatăl. El îl iubește în continuare și îi caută afecțiunea și atenția, dar, de asemenea, ține să arate că poate face unele lucruri mai bine decât tatăl lui. Copilul se va strădui să o impresioneze pe mămică, în detrimentul tăticului; ba chiar uneori va porunci: „leși afară, tati!”, în timp ce îi arată mamei cum a învățat să imite un samurai. Alt exemplu: Ashley, în vârstă de 6 ani, se cuibărește lângă tatăl ei și îl roagă să-i citească. Dacă mămică întreabă: „E timpul să-ți citesc și eu?”, Ashley răspunde scurt: „Nu. Te chem eu când am terminat”.

Aceste comportamente pot descumpăni, în cel mai bun caz. Dar nu trebuie să uităm că ele fac parte dintr-un model mai extins, în care sunt incluse tipuri de relații mai complicate; de asemenea, prin aceste comportamente, copiii își încordează mușchii, experimentând ce înseamnă să fie șefi și să controleze triumphiul în așa fel încât să-și îndeplinească scopurile.

În plus, prezența a trei oameni în sistem îi oferă copilului o flexibilitate emoțională sporită. Relația copilului cu părinții săi este acum triunghiulară, în loc de „unu la unu”, iar el nu trebuie să privească relația cu fiecare părinte în parte ca pe o situație de

tip „totul sau nimic”, în care un adult este văzut ca satisfacându-i nevoile sau nu. Dacă mămica este uneori puțin distantă, fetița își poate curta tatăl – în speranța că mămica va fi geloasă –, în loc să dispere și să plângă, așa cum ar fi făcut înainte. Iar dacă fetița se află în etapa în care nu are ochi decât pentru tatăl, ea se poate preface că-l ignoră și să acționeze cu sfială, așezându-se lângă mămica și așteptând ca el să o abordeze. Este un moment favorabil ca părinții să echilibreze mai bine relațiile. Un tată obședit de muncă poate face eforturi pentru a deveni mai disponibil, pentru a prelua o parte din dependența copilului și din nevoile sale de siguranță. Și tatăl poate fi un sprijin, la fel de bine ca mămica.

Când copiii sunt capabili să-și privească lumea printr-un sistem triunghiular, intensitatea sentimentelor lor este amortizată și acest sistem le asigură rezultate alternative. Dacă, de exemplu, un băiat este supărat pe mama lui, el poate recurge la fantezie ca să o izgonească din regatul său, fără să se teamă (ca mai înainte) că, din cauza supărării sale, va fi abandonat. Acum el poate pretinde că este tovarăș de arme cu tatăl și că pornesc împreună în aventură, eventual în căutarea unei domnițe desăvârșite, aflată în primejdie. Evident că, în realitate, băiatul nu este pregătit să o părăsească pe mămica, dar cel puțin are acum flexibilitatea ca, în imaginație, să joace diferite scenarii bazate pe sistemul său triunghiular. După cum se poate vedea, triunghiul este un sistem eficient de verificări și echilibrări emoționale, permițând copiilor să facă față unor sentimente complicate fără izbucniri capricioase.

Toată discuția aceasta despre sistemele triunghiulare nu este menită să excludă familiile monoparentale. Acestea pot oferi un mediu excelent de creștere și dezvoltare emoțională, la fel ca familiile cu doi părinți. Ingredientele au importanță aici, nu faptul că sunt oferite de una sau două persoane. Bineînțeles că relațiile triunghiulare sunt mai ușor de cultivate într-o familie cu doi părinți. Dar, dacă li se oferă suficientă siguranță de bază, căldură, iubire și susținere pentru nevoia lor de autoafirmare, con-

comitent cu limite ferme impuse de părinți, copilul dintr-o familie monoparentală va învăța să caute și să experimenteze relații triunghiulare. De exemplu, el se va folosi de frați și surori, de prieteni, de profesori sau de partenerul părintelui – de oricine este disponibil – pentru a crea triumphiuri.

În același timp, indiferent dacă trăiesc sau nu împreună, părinții nu pot pierde din vedere faptul că între ei doi există o alianță fundamentală. Copilul trebuie să realizeze că, oricât de mult s-ar strădui să-și asigure alianța unuia sau altuia dintre părinți, alianța este familia. De aceea, părinții care îi implică pe copii în dificultățile conjugale, trăgându-i într-o parte sau în cealaltă, le îngreunează foarte mult creșterea emoțională.

La vârsta aceasta este important să îi încurajezi copilul să exploreze relații mai complicate. În ultimă instanță, mare parte din creșterea emoțională a copiilor este construită pe baza aceasta. De la mama și copilul care îl înving pe tată la un joc, la un părinte sau un alt adult care ia partea copilului într-o dispută de opinie cu celălalt părinte, tonul emoțional poate să transmită empatia și simpatia care îi vor înlesni copilului explorarea subtilităților relațiilor.

Alianțele tată-copil pot fi deosebit de utile în acest stadiu de dezvoltare deoarece, în familia tipică, cel mic are deja o dependență primară față de mama lui și trebuie să devină mai independent de ea. Bazându-se mai mult pe tată, copilul se simte mai liber să exploreze și să-și încerce puterile, fără a înceta să se simtă în siguranță. O alianță cu tatăl poate, de asemenea, să atenueze sentimentele puternice ale copilului față de mamă. De exemplu, dacă mama Mariei, de 7 ani, este supărată și autoritară (și care părinte nu este așa din când în când?), Maria poate apela la tatăl ei. Dacă tatăl și copilul reușesc să înfrunte mânia și autoritarismul ei, copilul va putea să iubească din nou o mamă care nu mai este copleșitoare și înfricoșătoare. Reciproc, dacă tăticul este supărat, copilul poate învăța să încheie o alianță cu mama, ca metodă de atenuare a fricii care îl copleșește. Totodată, o alianță ma-

mă-copil împotriva tatălui îl poate ajuta pe copil să înțeleagă că alianțele se pot alcătui în numeroase feluri și că este liber să încerce și să formeze unele noi.

Deoarece în stadiul acesta un copil învață să vadă lumea mai mult din perspectiva a trei persoane („eu, mami și tati”), cu toate intrigile și rivalitățile ce pot să apară de aici, el duce cu sine, în lume, acest punct de vedere. Viața lui la nivelul fanteziei se extinde: intrigile capătă mai multă consistență și scenariile devin mai complicate. Lupta nu se mai duce corp la corp (vrăjitoarea malefică atacă păpușa neajutorată). În schimb, ca să dăm un exemplu, Robbie, în vârstă de 6 ani, poate pretinde că este atacat de un monstru spațial, dar că în final este salvat de un robot uriaș.

Puteți observa că aceleași tipare se repetă în cazul prietenilor – reali sau imaginari – copilului dumneavoastră. O fetiță de 5 ani, de pildă, are doi prieteni imaginari pe care îi ceartă: le arbitrează disputele, le corectează manierele la masă și decide care dintre ei merge la plimbare cu mașina, cu mămica sau cu tatălul. Prietenii imaginari pot îndeplini unele dorințe ale copiilor, jucând anumite roluri – însoțitorul de nădejde, tovarășul de aventuri sau protectorul împotriva răului. Câteodată, prietenii imaginari sunt persoane aflate în dificultate, pe care copilul le protejează.

Copii pot interpreta scenariile acestea și împreună cu prietenii reali. Ei pot începe să instige un prieten împotriva altuia. Chloe, de exemplu, îi spune lui Beth un secret despre Jennifer. „Promite-mi că nu-i spui lui Jennifer”, îi ordonă ea lui Beth. „Promite-mi!” În același timp, ea îi spune lui Jennifer un secret despre Beth. De asemenea, copiii pot începe să se folosească de un prieten, sau de prieteni, ca să transfere o parte din sentimentele lor de dependență față de părinți. Ei pot dezvolta o pasiune nestăvilită față de un prieten sau față de un adult. Ei vor dori să vadă acel prieten tot timpul și vor vorbi despre el în permanență, ca și cum ar ține la acea relație ca la ochii din cap.

La vârsta aceasta, copiii încă se pot pierde în fanteziile lor, savurându-le deplin, ca și cum ar fi reale. Dar veți observa că, de

obicei, ei pot distinge între fantezie și realitate. Deși captivați de desenele animate, ei vor realiza probabil că acestea nu reprezintă o imagine riguroasă a lumii. Copilul dumneavoastră va anunța: „Eu sunt Terminatorul”, dar după aceea vă va zâmbi complăce sau va ridica din umeri, ca și cum ar spune: „Doar mă prefac”. Un băiat de 5 ani poate fi implicat într-o fantezie elaborată în care el este un campion la arte marțiale care încearcă să salveze o prințesă. Dar, de obicei, el este în stare să discearnă între fantezia sa și realitatea mamei, care îi spune să adune piesele jocului Game Boy împrăștiate prin toată camera.

În același timp însă, anii în care „lumea este a mea” pot fi o perioadă de mari spaime, deoarece grandoearea și bogăția fanteziilor copiilor sunt o sabie cu două tăișuri. Ei se sperie cu ușurință de propria putere. Se tem de vrăjitoare ascunse sub pat, de fantome ori bandiți care vor intra în cameră să-i răpească. Vor să sară în patul mamei și al tatei, pentru a fi apărați.

„Cum de ți-e frică să mergi la culcare?” – o întreabă tatăl pe fiica lui –, „când azi-dimineață erai o prințesă așa de puternică și tăiai capetele dușmanilor, ba chiar și ale celorlalte prințese?”

„Chiar și prințeselor li se face frică”, va răspunde fata, în timp ce se ghemuiește lângă tatăl ei. „Și oricum, atunci nu era întuneric.”

Cu toate că sentimentul realității li se consolidează, pot persista insulițe de credință în magie; de pildă: „Vrăjitoarele ar putea exista. Eu nu cred că există, dar e posibil să existe”.

Sau un băiat de 7 ani va spune: „Visul este atât de înspăimântător, dar eu știu că nu e adevărat. Totuși, încui ușa și mă ascund sub plapumă, fiindcă nu sunt foarte sigur”.

Contrar grandorii pe care o manifestă în medii familiare, la vârsta aceasta copiii pot deveni rușinoși sau timizi în împrejurări noi. Manny, un băiețel de 5 ani, se joacă de-a Țestoasele Ninja și pretinde că este Michelangelo, dar când sosesc musafiri, se agață de mămica.

În paralel cu imaginația lor înfloritoare, vedem de asemenea cum copiii încep să-și dezvolte latura logică și aprecierea realității – deși latura imaginativă o va întrece pe cea rațională până la intrarea în stadiul următor. Ei învață cum să-și instige frații unul împotriva altuia (după cum probabil că știți, aceasta este vârsta la care rivalitățile dintre frați se amplifică nestăvilit). Învață să argumenteze mai eficient; de pildă, atunci când fratele mai mic vrea să meargă la culcare mai târziu decât fratele mai mare, el poate aduce argumente ingenioase, precum: „Nu înțeleg de ce trebuie să mă culc înaintea lui Barry. Sunt mai mic decât el, deci corpul meu are nevoie de mai puțin somn!”

Dacă totul merge bine, copiii depășesc etapa aceasta având anumite capacități: percepția realității începe să devină mai fermă, dar ei continuă să aibă o fantezie activă și un sentiment de grandoare și omnipotență. Ei sunt capabili să abordeze relații mai complicate și, în felul acesta, devin mai stabili emoțional. Încep să-și dezvolte capacitatea de a simți emoții mai „adulte”, precum vinovăția sau empatia (deși empatia se pierde cu ușurință atunci când copiii sunt invidioși sau competitivi). Și sunt capabili să experimenteze o gamă largă de emoții și drame emoționale – de exemplu, orbitând în jurul dependenței, rivalității, furiei și iubirii. Toate aceste abilități îi pregătesc pe copii să se desprindă din sânul familiei și să iasă în lumea largă.

„LUMEA ÎNSEAMNĂ CEILALȚI COPII”

În al șaptelea și al optulea an de viață, orizontul copiilor se extinde și lumea lor crește. Ei ies din stadiul orientat spre familie al dezvoltării și intră în lumea haotică a relațiilor cu semenii. Îndepărtându-se de intrigile relațiilor triunghiulare de acasă, ei se cufundă în politicile terenului de joacă. La vârsta aceasta, coordonarea motorie se îmbunătățește și mai mult. De exemplu, copiii pot să sară coarda, să arunce și să prindă o minge cu un grad de precizie rezonabil. Când aleargă, pot schimba rapid direcția.